
Az egyetemi szintű speciális orvosi szakképzés kezdetei Magyarországon. Adalékok a hazai fogászat történetéhez

The beginnings of specialized medical training at university level in Hungary. Contributions to the history of dentistry in Hungary

Simon Katalin PhD
Budapest Fővárosi Levéltára
sika1123@yahoo.com

Initially submitted March 10, 2015; accepted for publication April 15, 2015

Abstract:

At the end of the 18th Century, thanks to the edict, Generale Normativum, and the foundation of the Faculty of Medicine in Nagyszombat, forms of traditional medical education changed. Beside the main certificates – such as doctor of Medicine, master of Surgery or Pharmacy, midwife, veterinarian – the Faculty gave the students the opportunity, to also get special diplomas, especially from the beginning of the 19th Century, like master of Ophthalmology or Dentistry. The education of these two were strongly connected with Surgery, and Dentistry had no independent Department until the end of the 19th Century, 1890. Therefore the curriculum of it was written among different textbooks of Surgery that time. Thanks to this, dental issues were discussed in various contents and places of these coursebooks, although some of the authors of them and the Professors of the Faculty in Pest also wrote their own works about Dentistry (for Example Joseph Jacob Plenck in 1778).

From the Foundation of the Faculty until 1867/8 only 45 people got their certificate as Masters of Dentistry. The first one was edited in 1800. Most of them were Masters of Surgery or so-called 'civil surgeons', who were interested in Dentistry, too. Dentistry became more popular only from the 1840's, probably thanks to its first privat-docent, Döme Nedelkó. Some of them were members of famous Dentist-families, like the Löffler-family. In the second half of the Century, Dentistry quickly became more popular for Doctors of Medicine, too. First Professors of Dentistry in Pest also got their diplomas here, such as József Árkövy or Ignác Barna.

Keywords: 18th and 19th Century, Faculty of Medicine, Pest, education of dentistry, masters of dentistry

Kulcsszavak: 18-19. század, pesti egyetem orvosi kara, fogászati oktatás, fogászmesterek

---

A nagyszombati egyetem orvosi karának 1769. évi alapítása és a következő évben az orvosi képzés megindulása közismert, ám a speciális gyógyászati szakágak fejlődéséről, korai felsőfokú oktatási lehetőségeiről a mai napig aránytalanul kevés szó esik. Az alábbiakban ennek a kérdéskörnek vázlatos bemutatására teszünk kísérletet, különös tekintettel a fogászati képzés problematikájára, az orvosi kar történetének első évszázadából.

Mielőtt részletesebben tárgyalnánk az egyetemi fogászati képzés történetét, szükségszerű megemlíteni, hogy a középkortól, egészen a 19. századig a gyógyítással foglalkozókat alapvetően két csoportra osztották, mégpedig aszerint, hogy ún. belső betegségek, vagy külső betegségek kezelésével foglalkoztak. Az első csoportba tartoztak alapvetően a tudós orvosdoktorok, míg a másodikba a középkorban még pusztán kézművesnek tartott seborvosok, fürdősök, borbélyok, felcserek. Míg az orvosdoktorok magas szintű elméleti tudással rendelkeztek, amit egyetemen – vagy pl. hazánkban a 18. század folyamán, egyetem híján orvosi magániskolákban – sajátítottak el, addig az utóbbiak számára a képzésnél, tanulmányoknál elsősorban a gyakorlatnak volt szerepe, akár céhekben tanultak, akár a csatatéren, éles körülmények között. A 18. századra a két csoport közötti határvonalak sok esetben elmosódtak: Nyugat-Európában tudományos igényű sebészképző intézetek jöttek létre (lásd *Company of Surgeons – 1745, Académie royale de chirurgie – 1731*). Az itáliai egyetemeken nem ritkán adtak ki sebészdoktori okleveleket is. A német nyelvterületen kezdetben a felcserek szakképzésének intézményes kereteit kezdték biztosítani, nem meglepő módon az első ilyen intézmény Poroszországban jött létre 1724-ben (*Collegium Medico-Chirurgicum*), ezt követte II. József gumpendorfi katonakórháza után a bécsi *Josephinum* 1785-ben, végül 1795-ben ismét Berlinben a *Pepinière*. Emellett a század második felétől német nyelvterületen a polgári sebészeknek speciális sebész- és szülész képző intézeteket hoztak létre.¹ Mindezt azért fontos kiemelni, mert a sebészek foglalkoztak többek között olyan speciális bajokkal, mint a szem vagy a száj, fog betegségei, lévén ezek is az ún. „külső betegségek” közé tartoztak.² A sebészek mellett azonban voltak olyan vándorgyógyászok, (vásári) specialisták, akik kifejezetten egy-egy szerv gyógyításából, vagy egy-egy baj kezeléséből éltek. Közéjük tartoztak a fogászok, szemészek és az ún. herniotomusok, lithotomusok. Az utókor, azaz az orvostörténeti szakirodalom előszeretettel aposztrofálja kuruzslónak, sarlatánnak ezen csoport tagjait, ám meg kell jegyeznünk, hogy éppen azért, mert tudásukat gyakorlati, tapasztalati úton szerezték, voltak közöttük a kuruzslók mellett olyanok is, akik kifejezetten ügyes szakembernek számítottak. Mellettük egyéb laikus és népi gyógyítók is működtek.³

Hogy látták a kortársak a fogászokat? A képi ábrázolások közül a kora újkorban népszerű, különböző mesterségeket bemutató ún. *Ständebuchok* közül az egyik legjelentősebb, Hans Sachs és Jost Amman-féle 1568-as kötetben már külön szerepel a

¹ A sebészeti oktatásról és a speciális sebészeti iskolákról részletesebben lásd SIMON KATALIN: *Sebészet és sebészek Magyarországon (1686-1848). A Semmelweis Egyetem Levéltárának Kiadványai 5.* Semmelweis Kiadó, Budapest. 2013. 65-68. Az orvosi magániskolákról (Moller Károly iskolájáról): KAPRONCZAY KATALIN: *Orvosi művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon. A Semmelweis Egyetem Levéltárának kiadványai 4.* Semmelweis Kiadó, Budapest 2007. 63., GORTVAY GYÖRGY: *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügyi története.* Budapest, 1953. 74.

² Hajdúböszörményben a borbélyok például kifejezetten csak érvágással és foghúzással foglalkoztak: „csak csupán a’ magok Professiójok s Mestersigeik után élnek, a’ Borbélyok többnyire borotválkozásokkal és fog’ vonásokkal keresik élelmeket...” Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Helytartótanácsi Levéltár, Acta Sanitatis (MNL OL C 37), Lad. A. Fasc. 34., a hajdúböszörményiek levele (1763. december 13.).

³ DR. HUSZÁR GYÖRGY: *A magyar fogászat története.* Budapest, 1965. 31-34., 49-53., SIMON 2011. 34-37.

foghúzó, *Zahnbrecher*, aki a szabad ég alatt pakolta ki eszközeit, s ott ültette le páciensét, akinek éppen a fogát vizsgálja. Hasonló jelenet látható id. Christoph Weigel 1698-as *Ständebuch*-jában, azzal a különbséggel, hogy egy officina-jellegű helyiségben praktizál a fogorvos, akinek segédei is akadnak – egy idősebb férfi (legény), aki lefogja a foghúzásra váró beteget, valamint egy fiatal fiú (talán inas), aki tanulmányozza a jelenetet. Az utóbbi kötetben már nem egyszerű „foghúzó”, hanem „fogorvos” (*Zahnarzt*) szerepel. A képhez íródott részletes leírás szerint a fogfájás már azóta megkeseríti az emberiség életét, mióta Ádám beleharapott az almába, ezen segítenek a fogorvosok.⁴ Számtalan olyan zsánerkép ismeretes a 17. századból, amely vásári körülmények között, látványosságként mutatja be a foghúzást. Ilyen például Jan Miense Molenaer *Fogász* című festménye (17. sz. közepe, Brunswick, Anton Ulrich Museum, Molenaer több hasonló jelenetet is megfestett), vagy Jan Victors *Piac kuruzslóval* című munkája (1650 körül, Budapest, Szépművészeti Múzeum), illetve már a 18. századból Giovanni Domenico Tiepolo vásári fogásza (1754-1755, Párizs, Louvre). Gerrit Dou szintén előszeretettel ábrázolt fogorvosokat zsánerképein. Egyik festményén (1672, Drezda, Gemäldegalerie, Alte Meister) azonban egy fogorvos-portrét láthatunk. Kompozíciója rokon Gerrit Dou orvostortát ábrázoló festményével (Bécs, 1653, Kunsthistorisches Museum), azzal a különbséggel, hogy amíg az orvos vizelettel teli üvegcsét emel fel kezében, annak tartalmát elemezve, addig a fogász a kép jobb alsó sarkában görnyedő fiatal fiú frissen kihúzott fogát emeli magasba cégéreként.

Mária Terézia 1769. évi novemberi 7-i intimátumával megalakult a nagyszombati egyetem orvosi kara, s következő évtől öt tanszéken (élettan és gyógyszeratan, bonctan, sebészet és szülészet, botanika és kémia, általános kórtan) megindult az oktatás is.⁵ Az orvosi kar megalapítása elválaszthatatlan az uralkodónó egyéb egészségügyi reformintézkedéseitől, így az 1770-es *Generale Normativum*-tól és a különböző gyógyítók vizsgáinak (például a sebészek 1761. évi) és működési körének szabályozásától. A speciális diplomák megszerzésének lehetősége egyúttal az addigi vándorgyógyászok számára is kihívást jelentett: a század közepén bevezetett gyakorlat szerint a praktizálásukhoz a Helytartótanáctól kellett működési engedélyt kérniük, míg innentől kezdve az egyetemi oklevél elviekben garantálta a praktizáláshoz való jogukat is.⁶ A gyakorlatban azonban könnyen előfordulhatott, hogy a megtelepedni és praktizálni szándékozó fogorvost nem szerette volna befogadni az adott város sebészcehé, s így diplomájukat sem ismerték el. A legjobb példa erre a Pesten letelepedni szándékozó Löffler Sámuel több éven keresztül húzódó ügye.⁷

Az egyetemi szintű orvosi képzés bevezetése ebben a kontextusban egyszerre jelentette az orvosi tudás kanonizálását, s így könnyebb számon kérhetőségét, valamint az orvoslással foglalkozó személyek működési körének pontosabb meghatározását. Ennek

⁴ P. ABRAHAM À S. CLARA – CHRISTOPH WEIGEL: *Etwas für alle. Das ist eine kurtze Beschreibung allerley Stands-Amts- und Gewerbs-Persohnen...* Würzburg, 1699. 125-131.

⁵ *Emlékkönyv a budapesti Egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről.* Írta és szerk.: Högyes Endre, Bp, Atheneum 1986. 67.

⁶ Életmódjuk miatt nem tudtak hagyományos módszerrel ügyfélkört kialakítani, így sokan hirdették magukat újságokban, cédulákon, még a 19. században is. Erről részletesebben lásd: FORRAI JUDIT: *A magyar fogtudomány kezdete.* 20-22. (<http://mek.oszk.hu/05200/05209/05209.pdf>, utolsó lekérdezés: 2015. március 4.)

⁷ MNL OL Helytartótanácsi Levéltár, Departamentum Sanitatis (C 66) 1810 F. 10. pos. 13-14., 1811. F. 5. pos. 11. Pár évtizeddel később Löffler János Jakab is hasonlóképpen járt, a pestiek egyszerűen „pseudo-dentistá”-nak nevezték. (A családot egyébként részben zsidó származása miatt is támadták.) Uo. 1836 F. 6. pos. 1-10. A Löffler-család (és Pest) esetét lásd még HUSZÁR 1965. 65-67., SIMON 2013. 192.

megfelelően az alábbi okleveleket lehetett az első évtizedekben megszerezni az egyetemen (zárójelben az első kiadott diploma éve): orvosdoktor (1772), sebészmester (1771), szülész mester (1777), gyógyszerészmester (1771), fogászmester (1800). Bábákat és állatorvosokat minden szemeszterben vizsgáztattak.⁸

Mivel a fogászat oktatásának gyökerei szorosan kötődtek a sebészethez, mint a „külső betegségek” gyógyításához, röviden érdemes megemlíteni, hogy hogyan alakult a sebészképzés, hiszen Magyarországon csak 1872-ben szüntették meg az orvosdoktorok és a sebészmesterek külön képzését és vezették be az egyetemes orvosdoktori címet. Ezt megelőzően a seborvosokat 1774-től oktatták Nagyszombatban. II. József 1786-ban megpróbálta egyesíteni a kétfajta (orvosdoktori és sebészmesteri) képzést, vállalkozása azonban kudarcot vallott. Halála után maga a képzési forma továbbra is kétféle maradt, ám a sebészeten belül differenciálódott a megszerzhető diplomák fajtája. A legmagasabb fokozatnak a sebészdoktori (*doctor chirurgiae*) számított, amit gyakorlatban a sebészmesteri vagy orvosdoktori cím után szerezhették kiegészítésként az arra vállalkozók. A két évfolyamos sebészkurzus elvégzése után sebészmesteri oklevelet (*magister chirurgiae*) lehetett kapni, majd 1816-tól Magyarországon is megjelent az ún. polgári seborvos, vagy más néven polgári sebész és szülész (*Civil- und Landwundarzt, patronus chirurgiae*) cím.⁹

A kezdeti öt tanszék után hamarosan megjelentek a speciális intézetek, tanszékek, melyek közül az alábbiakat emelnénk ki: Állatorvosi Intézet (1787), elméleti orvostan és államorvostan (*politia medica* és *medicina forensis*, 1793),¹⁰ gyakorlati sebészet (1802), szemészet és szülészet (1803),¹¹ elméleti sebészet (1807), szülészet (1811-től önálló tanszékként), államorvostan (1816-től önállósult), szemészet (1817-től működött önálló tanszékként).¹² Az első évtizedekben a sebészet mellett a szülészet oktatása volt hangsúlyos, mivel a sebészeket - a bábák mellett -, mint hatósági személyeket fokozatosan bevonták a szülés folyamatának kontrollálásába (1785-től vármegye, vagy város alkalmazásába csak olyan seborvost vehettek fel, akinek szülészmesteri diplomája volt, 1787-től pedig már az állatorvosi oklevelet is előírták).¹³ Ezt követően az állatorvoslás és a szemészet került még előtérbe.

Az orvoslás különleges területeinek számító részek oktatása szempontjából a különálló, független tanszékek megalakulása mellett, azok önálló tananyaggá válása is jelentős lépésnek számított. A II. Ratio Educationisnak köszönhetően 1806-tól külön tanóra kereteiben kezdték oktatni a sebészek számára a szemészetet, fogászatot, valamint az

⁸ Az orvosdoktori képzés már a kezdetektől folyt Nagyszombatban, a sebészkurzusok csak az 1774/5-ös tanévtől indultak el. A korábban kiadott sebészmesteri diplomákat a Generale Normativum előírásainak megfelelően az egyetemen mindössze szigorlatot tett – már praktizáló – sebészek kapták. A végzetek listáit lásd: Semmelweis Egyetem Levéltára, Az Orvostudományi Karon végzett hallgatók jegyzéke (1/f.) 1-3. kötet

⁹ A sebészeti oktatás változásairól részletesebben lásd SIMON 2013. 65-148.

¹⁰ Prágai páriját 1805-ban, a bécsit pedig csak 1807-ben létesítették.

¹¹ A prágai egyetemen 1778-tól tartottak szemészeti előadásokat. A bécsi szemészeti tanszék 1812-ben létesült. A pesti tanszék tehát az elsők között volt.

¹² HÖGYES 1896. 67-68. alapján.

¹³ FRANCISCUS-XAVERIO LINZBAUER: *Codex sanitario-medicinalis Hungariae*. Tomus III. Vol. I. Buda, 1853. 333. (1044. ssz.), 367-368. (1078. ssz.), 428. (1130. ssz.), 540-541. (1180. ssz.), 551. (1229. ssz.), MAGYARY-KOSSA GYULA: *Magyar Orvosi Emlékek*. Budapest, 1940. IV. 200. (586. ssz.) és 212. (654. ssz.)

állatorvoslást.¹⁴ A Habsburg Birodalom egyéb tartományában 1810-ben, nálunk 1813-tól a sebészdoktori szigorlat gyakorlati anyaga sebészeti vagy szemészeti műtét lett. Szabályozták a speciális szigorlatok menetét is. A szemézmesteri cím elérésének feltétele az első osztályzat volt a szemészet tanárától, míg a leendő fogászok esetében megelégedtek azzal, ha az illető elvégezte a kétéves sebészeti tanfolyamot. A szemészeti szigorlat első fele elmélettel foglalkozott, a második alkalommal pedig műtétet kellett bemutatni hullán. A fogászoktól kikérdezték a száj bonctanát, a fogak és környező részek kór- és gyógytanát, valamint azt, hogy mennyire ismeri az illető a különböző fogászati eszközök alkalmazásának módjait (a fogászmesteri oklevél egyébiránt drágább volt, mint a szemészeké: 55 Ft 54 kr, illetve 47 Ft 18 kr).¹⁵

Jelentős lépés volt a fogászat oktatásának történetében, hogy 1843 decemberében Nedelkó Döme engedélyt kapott fogászati előadások tartására, s 1844-től annak rendkívüli tanára lett.¹⁶ Nedelkóval egyidőben Pfefferman Péter is szeretett volna fogászati magánórákat tartani, annak technikai részéből, Nedelkó azonban kérése teljesítését megakadályozta, arra hivatkozva, hogy az ő órái a fogászat minden területét felölelik.¹⁷

Az 1848-as események során Turnovszky Frigyesnek is engedélyezték, hogy lakásán magántanárként fogászatot oktasson. Ugyanekkor tervbe vették, hogy a gyakorlati sebészet a fogászzal, szemézzel és szülézzel együtt rendes tantárgy legyen a leendő orvosdoktorok számára, kötelező szigorlattal (a terv nem valósult meg). 1851/2-ben új tanrendet vezettek be, ahol az ötéves orvospkézés utolsó évében egy-egy óra elméleti-, valamint gyakorlati szemézzet is oktattak. A hároméves polgári seborvosi képzés második tanév második félévében állatorvoslást, a harmadik év tavaszi félévében pedig szemézzet tanultak a hallgatók. A fogászatot tehát továbbra sem vették be a rendes tantárgyak közé.¹⁸ A fogászat első magántanára 1865-ben lett Barna Ignác. A kiegyezést követően, 1867/68-ban hozott újabb tanügyi reform során szintén nem tartották fontosnak a fogászat és az egyéb rendkívüli tantárgyak kérdését. A mestervizsgák menete is változatlan maradt, így szemézzmesternek továbbra is csak végzett orvosdoktorok, sebészdoktorok vagy sebézzmesterek jelentkezhetek, míg a fogászati szigorlat letételéhez már elfogadták a polgári seborvosi oklevelet is.¹⁹ 1881-ben Árkövy József fog-gyógyintézete az egyetemi fogászati oktatás bázisává vált. A fogászati tanszék viszont csak 1890-ben alakult meg, a fogászati klinika élén Árkövyvel.²⁰

¹⁴ GYÖRY TIBOR, NÁDUDVARI: *Az Orvostudományi Kar története 1770-1935. A Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem története* 3. kötet. Budapest, 1936. 191.

¹⁵ GYÖRY 1936. 299.

¹⁶ Nedelkó előtt Wekerle György 1830-tól haláláig, 1835-ig női- és gyermekbetegségek-, 1834-től Toldy (Schedel) Ferenc diaetika és makrobiotika, 1835-től Schöpf-Mérei Ágoston orvostörténelem, 1844-től pedig Arányi Lajos kórbonctani magánórákat tarthatott az egyetemen. Nedelkó 1843. december 30-án kapta meg az engedélyt ingyenes fogászati előadások tartására (orvos- és sebézzhallgatók mellett a már egyetemet elvégzetteknek is tartott órákat). 1844. május 25-től volt a fogászat rendkívüli tanára haláláig, 1881. április 22-ig. HÖGYES 1896. 74-75., 182-185., 205., GYÖRY 1936. 388-389., 404-405., 436. GORTVAY GYÖRGY: *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története*. Budapest, 1953. 197-198., HUSZÁR 1965. 94-97.

¹⁷ Az orvos-sebézzi tanári kar 1848. július 4-i ülése. In: *Orvosi Tár*, Negyedik Folyamat, Második Kötet, 1848. 7. sz. 97-107.

¹⁸ GYÖRY 1936. 504., 506.

¹⁹ GYÖRY 1936. 563., 577.

²⁰ Árkövy József magántanári bejegyzését lásd SE Lt., A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Orvostudományi magántanárainak törzskönyve (1/h) 6. kötet 10. 1890-től a fogászati klinika igazgatójaként (bejegyzés dátuma: 1881. december 22.). 1892-től a fogászat rendkívüli tanára. GYÖRY 1936. 670., HUSZÁR 1965. 142-150.

Miből oktatták a fogászatot a tanszék megalakulása előtt? A rendkívüli- és magántanárok megjelenése előtt elsősorban a sebészeti tankönyvekben szereplő adatokból lehet következtetni, milyen fogászati témákkal foglalkoztak.²¹ Az orvosi kar első évtizedében a 18. század legnagyobb sebészének, Lorenz Heisternek (1683-1758) enciklopédikus igényű, terjedelmes munkája, az *Institutiones chirurgicae* volt használatban tankönyvként. Heister 1739. évi kiadásában a száj és szájüreg betegségei (például a nyúlszáj) után mindössze pár oldalon foglalkozik fogászati kérdésekkel, az alábbi témákat érintve: műfogak, lyukas fog kivájása, fogfájás kezelése, fogtisztítás, fájó fog eltávolítása, ennek leírása Aesculapiusnál és Cicerónál, nehéz fogzásra gyógyír.²² Leírását az íny betegségeivel folytatja. A három témához egy metszet is tartozik, a témákhoz kapcsolódó 26 eszközzel.²³

A kar alapításától kezdve 13 éven át sebész- és szülészprofesszorként itt dolgozó, majd Bécsbe távozó Plenck József Jakabnak (1735-1807) több tankönyve is használatban volt, így a *Pharmacia chirurgica*, *Compendium institutionum chirurgicarum* és az *Anfangsgründe der chirurgischen Vorbereitungswissenschaften* (1785-1795). A számos kiadást megért *Compendium*, mint címe is mutatja, leginkább szűkszavú alapját adja minden egyes témának, tehát nem egy Heisteréhez hasonló részletességű kötet, mivel – amint alcíme is jelzi – „*pro tironibus chirurgiae*”, „*in usum tironum*” készült, s így nem is célja a bonyolult és részletes megfogalmazás. A fogak és betegségeik két helyen szerepelnek Plencknél, egyrészt az egyes testrészek általános leírásánál ismerteti a fogakat és a nehéz fogzást, míg a különleges tanoknál (*doctrinae peculiares*) olyan témákat boncolgat, mint a szemészet, bőrbetegségek, nemi betegségek, törvényszéki orvostan, szülészet, és a sebészet története. Ugyanitt szerepel a fogászat is, ahol tárgyszavakban a legfontosabb kérdésekről ír röviden, így az ínnygyulladás, a lyukas fog kezelése és szükség esetén kihúzása, a fogfájások különböző okai, fogínyfolyog, daganat, fogkő, fogínyvérzés, valamint gyenge fogak.²⁴ Kifejezetten magyarországi egyetemi sebészhallgatóinak írta az 1783-ban megjelent *Anfangsgründe der chirurgischen Vorbereitungswissenschaften für angehende Wundärzte* című művét. Itt szintén csak pár oldalon ír fogászattal kapcsolatos kérdésekről, így a fogfájásról (amennyiben lehetséges más megoldás, igyekszik elkerülni a húzást), fogkőről, a meglazult fogak kezeléséről, szájvízről és fogínyvérzésről.²⁵ Plenck tankönyve azért is jelentős, mert Rác Sámuel fordításának köszönhetően az első igazán tudományos igényű, magyar nyelven megjelenő sebészeti munka lett (*A borbélyágnak eleji*, 1782).²⁶ Plenck könyve, tagolását, tematikáját tekintve óriási hatással volt Rác Sámuel saját munkájára, *A borbélyi tanításoknak első és második darabjára* (1794) is.

Noha tankönyvei szűkszavúak az ilyen speciális kérdéseket illetően, Plenck óriási szakirodalmi tevékenységet fejtett ki, és az orvoslás számtalan részterületének szentelt egy-

²¹ A tankönyvek listáját lásd HÖGYES 1896. 119-120.

²² LAURENTIUS HEISTERUS: *Institutiones chirurgicae*. Pars II. Sectio III. Amstelaedami, 1739. 679-690. (77-78. fejezet)

²³ uo. 20. tábla

²⁴ JOSEPHUS JACOBUS PLENCK: *Compendium institutionum chirurgicarum in usum tironum*. Viennae 1797. (3. kiadás) 279., 442-444. A kötet első kiadása 1775-ben jelent meg Bécsben.

²⁵ JOSEPH JACOB PLENCK: *Anfangsgründe der chirurgischen Vorbereitungswissenschaften für angehende Wundärzte*. Bécs, 1800. 209-210. Első kiadása Pesten jelent meg 1783-ban.

²⁶ Miskolczy Ferenc 1742-es, Győrben Erhard Norr-fordításában, azaz a *Chirurgiai utitársban* még sokkal több „babonás” elem szerepel, így például az asztrológia jóval hangsúlyosabb benne, mint az anatómia.

egy önálló kötetet, s hatását jelzi, hogy mindezen könyvei sok kiadást megértek. Írt a szülészetről (*Anfangsgründe der Geburtshilfe*, 1. kiadás: Bécs, 1768), nőgyógyászatról (*Doctrina de morbis sexus feminei*, Bécs, 1808), bőr- és nemi betegségekről (*Doctrina de morbis cutaneis*, 1. kiadás: Bécs, 1776; *Doctrina de morbis venereis*, 1. kiadás: Bécs, 1779), szemészetről (*Doctrina de morbis oculorum*, Bécs, 1777). Ugyanígy írt egy könyvet fogászati kérdésekről is, *Doctrina de morbis dentium ac gingivarum* címmel (Bécs, 1778). A kötet elején ismerteti a fogak felépítését, a fogzást és az azzal kapcsolatos problémákat, a fogak szabálytalanságait (sűrű vagy ritka elhelyezkedés, több vagy kevesebb fog), fogak lazaságát, fogatlanságot, fogkövet, kopást, elhalást, törékenységet, fogfájást, lyukas fogat stb. Ezután röviden a fogmeder lehetséges betegségei következnek (például sipoly, vérzés), végezetül a fogínyé (tályog, daganat, fekély, elhalás) és az arcüregé (gyulladás, csomó, seb, törés).²⁷ Plenck ezen munkája hivatalosan nem számított tankönyvnek, de több mint valószínű, hogy mind sebészmesterek, mind fogászmesterek használták tanulmányaikhoz, valamint későbbi működésükhöz, mint az egyik legfrissebb, ugyanakkor legkönnyebben elérhető fogászati szakirodalmat.

Majdnem fél évszázadig (1785-1834 között) kötelező irodalomnak számítottak a morva származású, Brambilla mellett dolgozó gumpendorfi, majd Josephinum-beli tanár, Johann Nep. Hunczowsky (Hunčovsky, 1752-1798) sebészeti könyvei, így a *Chirurgische Operationen*, valamint a *De operationibus chirurgicis*. Hunczowsky a sebészeti műtéteket nem típusok, hanem testrészek szerint csoportosítja, így a fog, fogíny, fogmeder betegségei és kezelésük módjai, velük kapcsolatos műtétek a fejről szóló összefoglaló részben kaptak helyet. Heisterhez hasonlóan a nyúlszájjal kezdi, majd az ajak daganatainak eltávolítása, a fogínyen szükséges bemetszések, fogínydaganatok kiműtése, lyukas fog betömése, fog kihúzása, helyretétele, valamint a nyelv elváltozásai szerepelnek tankönyvében.²⁸

Hunčovskyhoz hasonlóan a koppenhágai Királyi Sebészeti Akadémia-, azt megelőzően pedig 1791-től a berlini Pepinière tanárának, Heinrich Callisennek (1740-1824) a munkája, a *Grundsätze der heutigen Chirurgie (Institutiones hodiernae chirurgiae)* is több évtizedig, gyakorlatilag a napóleoni háborúk végéig használatban maradt (1788-1813 között). Többkötetes munkája nem az egyes szervek szerint, hanem a különböző betegségtípusok alapján tagolódik (kivéve persze, ha eleve valamelyik szervhez kötődő betegségről van szó, mint például sérv esetében).²⁹

A tehetséges, ám fiatalon öngyilkos lett göttingeni tanár, Justus Arnemann munkáját (*System der Chirurgie*) 1811-1826 között használták tankönyvként a pesti sebészhallgatók. Arnemann kifejezetten részletesen írt már a fogak betegségeiről majdnem kétszáz oldalt szentelve annak, az egyéb sebészeti kérdések mellett. Az általános ismeretek (fogak felépítése) mellett kifejtette nézeteit a fogak szabálytalanságáról, tisztítási és megőrzési módjairól, tömésről, fogfájásról, fogkőről, laza fogakról, szükség esetén foghúzásról,

²⁷ JOSEPH JACOB PLENCK: *Doctrina de morbis dentium ac gingivarum*. Bécs, 1778. 113. p. Plenck óriási szakirodalmi háttérismerettel, de önálló véleményt alkotva, és nem Pierre Fauchard 1728. évi tankönyvét (*Le chirurgien dentiste ou traité des dents*) másolva adta ki kötetét. A munkáról részletesebben lásd: FORRAI JUDIT: *A magyar fogtudomány kezdete*. 15-16. <http://mek.oszk.hu/05200/05209/05209.pdf> (utolsó lekérdezés: 2015. március 4.)

²⁸ JOHANN HUNČOVSKY: *Anweisung zu chirurgischen Operationen für seine Vorlesungen bestimmt*. Zweyter Theil. Erster Abschnitt. Operationen, die an dem Kopfe vorkommen. Bécs, 1785. 111-130.

²⁹ HENRICUS CALLISEN: *Institutiones chirurgiae hodiernae in usum academicum adornatae*. Lovanii, 1787.

fogpótlásról. A fogínnnyel kapcsolatban elmélkedik annak megromlásáról, tályogról, sipolyról, húskínövésről.³⁰

A Plenckhez hasonlóan szintén az egyetemhez kötődő ehrenbergi Eckstein Ferenc (1769-1833), aki 1799-től a sebészet és szülészet helyettes tanára, 1803-tól pedig a gyakorlati sebészet rendes tanára volt, 1822-ben jelentette meg a különböző sebészeti műszereket ábrázoló metszetgyűjteményét és leírását (*Tabellarische Darstellung der gebräuchlichsten chirurgischen Instrumente, Binden und Maschinen älterer und neuerer Zeit, zum Behufe der Wundarznei flissenen*, Buda, 1822), ami megjelenése után azonnal tankönyvvé is vált Pesten, s tulajdonképpen a reformkorban végig használatban maradt (1823/4-1833/4. évi tanévek között volt kötelező stúdium). Ecksteinéhez hasonló felépítésű volt a sebészcsaládból származó bécsi professzor Franz Xaver Ritter von Rudtorffer (1760-1833) *Armamentarium chirurgicum selectum, oder Abbildung und Beschreibung der vorzüglichsten älteren und neueren chirurgischen Instrumente* című munkája (először 1817-ben jelent meg, 1823/4-1847/8 között volt tankönyv). Rudtorffer az egyes műszereket fajták szerint csoportosítja s aszerint ismerteti, majd azon belül külön leírását adja a különleges műszereknek (például a szemészetieknek), így kevés, kifejezetten csak egy speciális gyógyászati ágat érintő tábla található könyvében. A 12. táblát például a fogak tisztításához szükséges eszközök bemutatásának szenteli, a 13. táblán a szabálytalanul vagy nagyon kiálló fogak elegyengetéséhez szükséges műszereket ábrázolja, a fogtömés és foghúzás eszközeivel. A 14. táblán a fogpótlás, műfogak, fekélyek megnyitásához szükséges eszközök kaptak helyet.³¹

Az 1830-as években a heidelbergi Maximilian Joseph Chelius (1794-1876) *Handbuch der Chirurgie* (1822) című művét írták elő a pesti sebészhallgatók számára (1830/1-1847/8 között). A könyv olyan hatást gyakorolt a korabeli pesti hallgatóságra, mint pár évtizeddel korábban Plenck alkotása. Népszerűségét jelzi, hogy első két kötetét 1836-1837-ben Bugát Pál, a harmadikat pedig egy pályázat keretében Smalkovics Mihály magyarra is lefordította, elősegítve ezzel a reformkori magyar orvosi szaknyelv formálódását. Rudtorfferhez hasonlóan nem az egyes testrészek és azok gyógyítása, hanem kezeléstípusok szerint tagolta munkáját, így a fogászati kérdések is szétszórva találhatók benne.³²

Kevesebb jelentőséggel bírt s jóval rövidebb ideig használták a Josephinum professzorának, Michael Hagernek (1795-1866) *Chirurgische Operationen* című munkáját (1834/5-1837/8). Hager a testrészek szerint csoportosította az egyes műtéteket, így külön, rövid fejezetet szentelt a száj és szájüreg operációinak (a fogászatot ezenkívül lényegében csak a foghúzás leírásával érintette).³³ Szintén alig egy évtizedig (1838/9-1847/8 között) volt előírás Réczey Imrének (1804-1874), Stáhly Ignác asszisztensének, illetve a Budapesti Királyi Orvosegyesület rendes tagjának könyve, *A sebészi műtan alapvonalai* (1838). A sebészet

³⁰ JUSTUS ARNEMAN: *System der Chirurgie. Zweiten Theils. Zweite, Dritte und Vierte Abtheilung*. Göttingen, 1802. 339-532. Arnemann 1792-1803 között oktatott Göttingenben, ahol egyébként 1787-ben promoveált, 1803 után azonban Hamburgban működött magánorvosként.

³¹ FRANZ XAVER EDEL VON RUDTORFFER: *Armamentarium chirurgicum selectum, oder Abbildung und Beschreibung der vorzüglichsten älteren und neueren chirurgischen Instrumente*. Bécs, 1817. 12-14. tábla (198-238.)

³² Például a fogszuvasodást, fogsipolyt lásd a magyar nyelvű kiadásban: CHELIUS: *Sebészesség...* Buda, 1837. II. kötet 105-112. Chelius egyébiránt 1817-től oktatott rendkívüli-, két év múlva pedig rendes tanárként Heidelbergben. A sebészetben belül a szemészet iránt érdeklődött (*Handbuch der Augenheilkunde*, 1844).

³³ MICHAEL HAGER: *Die chirurgische Operationen*. Bécs, 1831. 236-240.

professzorainak többsége továbbá saját jegyzeteiből oktatott, s egy részük – Eckstein Ferenc kivételével – csekély szakirodalmi munkásságot fejtett ki, így nem tudni, a fogászatot vajon mennyire érintették előadásaikban, mégpedig az alábbi időszakokban: Eckstein Ferenc 1802/3-1818/9, Eckstein János 1807/8-1811/2, Veleczky János 1812/3-1840/1, Stáhly Ignác pedig 1830/1-1833/4 között.

Az orvoskaron kiadott diplomákat megvizsgálva elmondható, hogy az alapításától eltelt mintegy száz évben meglehetősen kevesen specializálódtak fogászatra. A legtöbb diplomát a különböző sebészek között osztották ki (1770-1867 között 2063 sebészmestert, 1899 polgári sebész és szülész, valamint 365 sebészdoktort avattak), ehhez képest még az orvosdoktorok száma is jelentősen kisebb (1889 fő). A kiegyezés évéig pedig emellett 45 fogászmester szerzett Pesten diplomát. Nem meglepő módon így a 19. század első felében az országban működő fogászok száma még akkor is kevésnek tekinthető, ha figyelembe vesszük, hogy egy részük nem Pesten, hanem Bécsben szerzett képesítést. Az 1840. évi *Orvosrend* szerint hazánkban ekkor 574 orvosdoktor és 1042 seborvos mellett csak 7 fogorvos praktizált, közülük egy soproni seb-, szem- és fogorvos és egy győri fogorvos, valamint öt pest-budai seb- és fogorvos (köztük mindössze egy budaival, a pestiek között olyan jeles fogászokkal, mint a Budán izraelita kisdudóvót és elemi iskolát alapító Cohn Leonhard, valamint a Löffler-család egyik tagja, Miklós).³⁴

orvos-doktor	sebész-doktor	szülész-mester	szemész-mester	sebész-mester	polgári sebész és szülész	fogászmester
1889	365	1001	180	2063	1899	45

Különböző orvoskari diplomák száma Nagyszombatban, Budán és Pesten (1770/1-1867/8 között)

(HÖGYES 1896. 130-132. alapján)

A Semmelweis Egyetem Levéltárában található iratok tanúsága szerint 1885-ig külön nyilvántartásban vezették a végzett fogászmesterek adatait.³⁵ Az első fogászmesteri diplomát az orvosi kar alapítását követően harminc évvel, 1800-ban adták ki. Az első két évtizedben csekély érdeklődés volt a fogászat iránt, 1820/1-1829/30 között pedig mindössze egy ilyen oklevelet adtak ki. (Ennek másik oka az volt, hogy a fogorvosok legszívesebben Bécsbe mentek egyetemi vizsgát tenni.)³⁶ Ez a tendencia az 1830-as évektől kezdett megváltozni,

³⁴ *Magyarországi Orvosrend névsora 1840-re.* Kiadták: DR. BUGÁT ÉS DR. FLÓR. Első év. Pesten, Trattner-Károlyi betűivel. 1840. alapján. Persze nem hagyható figyelmen kívül, hogy néhányan épp a még ekkor is jellemző vándor-életmódjuk miatt nem kerültek bele az összeírásba.

³⁵ SE Lt. 1/f 1. kötet 1039-1058. Az 1885/6. tanév utáni adatokat, noha például Högyes utal rá az emlékkönyvében, nem találtuk a levéltári anyagban (feltehetően megsemmisült az adott kötet).

³⁶ József nádor udvari orvosa, Jankovich Antal Pest-Budáról készült orvosi munkájában az alábbi – nem túl hízogó szavakkal – emlékezik meg a fogorvosokról. Túl soknak tartotta számukat, s úgy gondolta, a fogorvoslás mestersége nem érdemel külön képesítést, mert annál szorosabban hozzá tartozik az egyetemes orvosláshoz és a sebészethez. Szerinte csak azok választják a külön fogászmesteri diplomát, akik a sebészet többi ágához már nem rendelkeznek elegendő ismerettel. Az sem tetszett neki, hogy a fogászok többsége izraelita volt. Abban mindenestre igaza volt, hogy óvatosságra intette olvasóit a vándorfogászokkal kapcsolatban, lévén, nem tudnak felelősséget vállalni kúráikért, mert csak rövid ideig tartózkodnak egy helyen: „Unsere Zahnärzte, deren wir bereits eine grosse Anzahl besitzen, werden meistentheils an der Wiener Hochschule gebildet. Sie müssen den chirurgischen Kurs machen, und einer gehörigen Prüfung sich unterziehen. Sonderbar ist es, dass diesem Zweige der Heilkunde sich fast ausschliesslich nur Juden widmen, und dass, seit man die Zahnheilkunde von

amikor lassan, de biztosan megnövekedett a pesti végzettségű fogászmesterek száma. Nedelkó Döme magánóráinak feltehetően nem kis szerepe lehetett abban, hogy az 1840-es és 1850-es években további növekedésnek lehetünk tanúi: 1841/1-1849/50 között 13, a következő évtizedben pedig 11 ilyen diplomát szereztek Pesten, s ezen belül több olyan év volt, amikor egynél több érdeklődő lett fogorvossá (1855/6-ban összesen négyen).

évtized	adott évtizedben kiadott fogászmesteri diplomák összesen	ÉV	fogászmesteri diplomák száma
1800-1809	3	1800	1
		1803	1
		1807	1
1810-1819	4	1813	1
		1814	1
		1815	2
1820-1829	1	1829	1
1830-1839	6	1832	3
		1833	1
		1836	2
1840-1849	13	1840	2
		1841	1
		1842	3
		1844	2
		1845	3
		1847	1
		1849	1
1850-1859	11	1852	2
		1854	2
		1855	4
		1856	1
		1857	1
		1859	1

der Chirurgie getrennt, und aus ihr einen eigenen Zweig der Letztern gemacht hat, die Zahnkrankheiten und die schlechten Zähne eher zu- als abgenommen haben. Die Zahnkrankheiten gehören, so gut, wie die Uebrigen, in das Gebiet der Medicin und Chirurgie, und bloss die Technik mag wohl eigenen Individuen überlassen bleiben. Wenn nun Menschen, welche keine hinreichenden medicinischen Kenntnisse besitzen, um das Eigenthümliche einer jeden Zahnkrankheit gehörig würdigen zu können, sich damit beschäftigen; so ist die obige Behauptung leicht erklärbar. Von den herumwandernden Zahnärzten sollte sich das Publikum sorgfältig hüten, weil diese nur kurze Zeit an einem Orte sich aufhalten, durch marktschreierische Ankündigungen das Publikum für sich zu gewinnen wissen, und selbes durch ihre Geheimnisse, Zahnpulver, Zahnelixire, Zahnkitt u. a. m. gewissenlos um sein Geld und seine noch übrigen, guten Zähne bringen.” Jankovich, Anton: Pesth und Ofen mit ihren Einwohnern, besonders in medicinischer und anthropologischer Hinsicht. Buda, 1838. 225-226. Lásd még: HUSZÁR 1965. 71.

1860-1869	8	1861	1
		1862	1
		1863	1
		1865	1
		1866	2
		1867	1
		1869	1
1870-1879	8	1870	1
		1871	1
		1874	2
		1875	1
		1876	1
		1877	1
		1879	1
1880-1885	1	1885	1

*A Pesti Egyetemen kiadott fogászmesteri diplomák száma (1800-1885)
(SE Lt. 1/f 1. kötet 1039-1058. alapján)*

Az egyetem külön nyilvántartásában szereplő, 1800/1-1885/6 között fogászmesteri diplomát szerző 55 személy felekezeti megoszlásáról az alábbiak mondhatók el: nagyjából a végzettek fele (25 fő) az országban legnépesebb felekezethez tartozott, azaz római katolikus volt. Mellettük kiemelkedő számban (22 fő) voltak az izraeliták (22 fő, különösen az első évtizedekben, lásd Jankovich Antalnak, József nádor udvari orvosának a leírását! – a zsidók nem mellesleg az 1820-as évektől a sebészstanfolyamon is nagy arányban képviseltették magukat).³⁷ A többi felekezetből mindössze egy-két jelentkező akadt, aki fogorvos szeretett volna lenni (2-2 református és evangélikus, 1 görögkeleti, 3 esetben pedig nem ismert az illető vallása).

A származási helyet vizsgálva látható, hogy a fogászmesterek mintegy fele Magyarországon született (28 fő), többségük pedig a Habsburg Birodalom, majd Osztrák-Magyar Monarchia valamelyik tartományából érkezett (Morvaország: 6 fő, Ausztria: 5 fő, Erdély, Stájerország: 3-3 fő, Ausztria, Galícia: 2-2 fő). Emellett egy-egy fogász jött Itáliából (még a 19. század legelején), Boszniából, Romániából, valamint Szászországból. Két személynél nem írnak egyéb adatokat.

Önállóan nem lehetett fogászmesteri diplomát szerezni, csak már korábbi végzettség kiegészítéseként. A Pesten vizsgázott fogorvosok döntő többsége különböző sebészi oklevéllel rendelkezett, sokan közülük két-három egyéb szakterület (szülészet, szemészet) mellé választották még a fogászatot. A sebészi diplomák között 19 esetben találkozunk polgári seborvossal, 5 esetben az ugyanezt takaró polgári sebész és szülész oklevelet említi a promotiós könyv, emellett 3 sebészmester és 1 sebészdoktor volt még a végzettek között. Az orvosdoktorok közül nyolcan választották a fogorvoslást, ketten vegyészdoktorként, ketten gyógyszerészmesterként, négyen szülészmesterként, egy valaki pedig szemészmesterként.

³⁷ Erről részletesebben lásd SIMON 2013. 134-143.

Noha kevesen szereztek Pesten fogászmesteri képesítést, többségük vagy neves (fog)orvos-családból származó jelölt volt, vagy tehetséges, az orvoslás több részterülete iránt érdeklődő személy. Az első ilyen diplomát a több generáción keresztül fogászattal foglalkozó Löffler-család egyik tagja, a holicai származású Löffler Jakab szerezte 1800 októberében. Löffler correpetitorként is működött az orvosi karon.³⁸ Mellette még két Löffler választotta Pestet, Löffler Sámuel és Löffler Jakab (apa és fia, 1808-ban, illetve 1815-ben szigorlatoztak, utóbbi már a kétéves sebészszakot is itt járta ki, az apa, Sámuel ebben az időben már Pesten működött fogorvosként).³⁹ Orvosdoktor először 1829-ben kapott Pesten fogászmesteri oklevelet. A debreceni születésű Batsó Bálint (1786-1854) orvosdoktor, szülésmester, sebésmester, szemésmester, vegyészdoktor (és gyógyszerésmester) és állatorvos, tehát igazi „orvosi polihisztor” volt. Rövid ideig Stáhly Ignác assisztenseként dolgozott a pesti egyetemen, azonban pár év múlva inkább hazament szülővárosába magánorvosnak, de így sem szakadt el teljesen a pesti tudományos miliótól, 1842-től haláláig a Budapesti Királyi Orvosegyesület levelező tagja lett.⁴⁰ Batsóhoz hasonlóan orvosdoktorként lett fogászmester Leopold Friedrich Cohn, ugyanakkor budai származása valószínűsíti, hogy apja az a Cohn Leonhard budai fog- és seborvos volt, aki 1830-ban Budán, a Tabánban nyilvános zsidó iskolát, 1836-ban pedig Brunsvik Teréz Angyalkertjeinek mintájára izraelita kisedővőt létesített.⁴¹ Hozzá hasonlóan fogorvos-családból származott, ám már orvosdoktori cím mellé szerzett fogászmesteri Turnovszky Frigyes (1818-1887). Apja, Turnovszky Bernát (Bartal) seb- és fogorvos Pesten praktizált fogorvosként.⁴² 1841-ben szerzett orvosdoktori címet, majd ugyanazon év októberében (1841. október 29.) Pesten fogászmester lett. Ezt követően az orvosi karon ajánlkozott a fogászat rendes tanári állására, ám azt a Helytartótanács rövid időn belül, 1842. január 11-én elutasította. Ezután rövid párizsi tanulmányútra ment, majd ismét jelentkezett Pesten, de ezúttal a fogászat rendkívüli tanárának, amit végül 1843. április 28-án elutasítottak, az indoklások szerint nem rendelkezett a poszt betöltéséhez elegendő szakmai tapasztalattal.⁴³ Utóbbi azért is érdekes, mert Turnovszky, Nedelkóval ellentétben, már a doktori disszertációját is kifejezetten fogászati témából írta (*Die Anatomie und Physiologie der Zähne*, Bécs, 1841). Valószínűleg az orvosi kar egyszerűen eleve elvetette ekkor még a fogászati oktatás ilyen lehetőségét. Később, 1848-ban azonban, amint fentebb is láthattuk,

³⁸ Az egyes személyek életrajzi, valamint vizsgával kapcsolatos adatait lásd: SE Lt. 1/f 1. kötet 1039-1058.

³⁹ Egész pontosan a fiú csak a második (német nyelvű) tanévre iratkozott be 1815-ben. SE Lt. Classificatiós kötetek (1/d) 4. kötet.

⁴⁰ Batsó kezdetben gyógyszerészként működött (1811. augusztus 23-án lett gyógyszerésmester Pesten), majd Bécsben 1826. november 26-án avatták vegyészdoktorrá. „Kisebb” diplomáit Pesten szerezte 1830-ban: fogászból június 21-én, következő nap szülésetből, majd állatorvoslásból szigorlatozott le. Június 27-én orvosdoktor, augusztus 18-án sebésmester, 30-án szemésmester lett. Életrajzát lásd Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái (online: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> [Bacsó (Batsó) Bálint], utolsó lekérdezés: 2015. március 3.). SALACZ PÁL (szerk.): *A Budapesti Kir. Orvosegyesület jubiláris évkönyve 1837-1937*. Budapest, 1937. 35

⁴¹ Budapest Főváros Levéltára, Helytartótanácsi iratok (BFL IV.1002.e) 1836 Nr. 1331. Részletesebben lásd: SIMON KATALIN: *Buda város történeti atlasza (1686-1848)*. Budapest, 2015. (kézirat) Adattár 18. Oktatási intézmények. Az apa (?), Cohn Leonhard még Bécsben diplomázott, 1830-ban költözött Budára. Az 1840. évi Orvosrendben már Pesten, az országúti Orczy-házban praktizáló seb- és fogorvosként szerepel, az 1870-es években pedig már Bécsben élt. *Orvosrend...* 1840. 69., HUSZÁR 1965. 68-69.

⁴² Turnovszky Bernát (1787-1869) először az 1827. évi névjegyzékben szerepel. HUSZÁR 1960. 68. Az 1840. évi Orvosrend szerint a Dorottya utcában laktak. *Orvosrend*, 1840. 75.

⁴³ GYÖRY 1936. 434-435.

mégis csak eredményt ért el, az orvosi kar engedélyezte, hogy lakásán magánórákat tartson.⁴⁴ Turnovszky egyébként sem adta fel fogászati-oktatói ambícióit, csak idővel más lehetőséget keresett annak: 1856-ban Pesten kézikönyvet adott ki fogászati kérdésekről (*Handbuch der Zahnheilkunde*).⁴⁵ Turnovszkyéhoz hasonló sorsa volt Pfeffermann Péternek (1814-?), igaz, utólag több sikerrel. A morvaországi származású Pfeffermann polgári seborvosnak tanult Pesten. Először 1835-ben iratkozott be a kétéves, német nyelvű kurzusra, ezt azonban nem fejezte be, mivel a hadsereghez szegődött gyakorlatra. Innen öt év múlva tért vissza az orvosi karra, s két év alatt be is fejezte tanulmányait, 1842. december 9-én polgári sebész és szülész, valamint fogászmester lett (közben Temesváron praktizált).⁴⁶ 1844-ben Pfeffermann kérvényezte az orvosi kartól, hogy a fogászat technikai részéből rendkívüli előadásokat tarthasson, ezt azonban a frissen kinevezett Nedelkó megakadályozta, mivel a karnak tett jelentése szerint ő a fogászat összes területét, így a technikait is érinteni kívánta előadásában. Próbálkozása sikertelen maradt, így az 1840-es években Bécsbe költözött, s ott 1858-ban megszerezte az orvostudományi diplomát is. Német nyelvű szakirodalmi munkáinak köszönhetően nemzetközi hírnévre tett szert (leghíresebb műve: *Fassliche Darstellung der gesamten Zahnheilkunde nach dem neuesten Standpunkte*, Erlangen, 1864).⁴⁷ Végezetül kiemelni kell, hogy a hazai fogászati oktatásban olyan kiemelkedő szerepet játszó személyek, mint Barna Ignác, vagy Árkövy József, szintén Pesten szerezték meg fogászmesteri diplomájukat.⁴⁸

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

Helytartótanácsi iratok (IV.1002.e)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Helytartótanácsi Levéltár, Acta Sanitatis (C 37)

Helytartótanácsi Levéltár, Departamentum Sanitatis (C 66)

Semmelweis Egyetem Levéltára (SE Lt.)

Classificatiós kötetek (1/d)

Az Orvostudományi Karon végzett hallgatók jegyzéke (1/f) 1-3. kötet

NYOMTATOTT FORRÁSOK:

⁴⁴ 1848. július 4. Ez a lehetőség 1849 után már nem élt. HUSZÁR 1965. 93.

⁴⁵ Rövid életrajzát lásd: KAPRONCZAY KÁROLY: *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon*. Turnovszky Frigyes (online: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-orvoseletrajzi/ch03s26.html>, utolsó lekérdezés: 2015. március 3.)

⁴⁶ Eredetileg izraelita volt, de Pestre már az első alkalommal katolikusként iratkozott be. SE Lt. 1/d 29. és 38-41. kötetek, SE Lt. 1/f 3. kötet 311.

⁴⁷ GYÖRY 1936. 436-437. Győrynél „Pfeffermann Ignác nevű egyén”-ként szerepel. Győry szerint az elutasításban szerepe volt annak is, hogy Pfeffermann semmivel nem tudta igazolni képesítését, ami, mint fentebb láthattuk, egyszerűen nem igaz, hiszen alig fél éven belül tett vizsgát ugyanott! Valószínűbb, hogy a kar az újonnan kinevezett Nedelkó mellett nem látta szükségét egy alacsonyabb szintű (doktori helyett csupán polgári seborvosi és fogászmesteri) oklevéllel rendelkező másik oktatónak. HUSZÁR 1965. 97-99., http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/orvoslas-ekf/fogaszat/pfeffermann_peter.html (utolsó lekérdezés: 2015. március 3.)

⁴⁸ Barna Ignác kitűnő minősítéssel, 1856. július 31-én, míg Árkövy 1876. október 9-én (ő volt az egyetlen sebészdoktor, aki ilyen érdeklődést tanúsított a fogászat iránt).

- ARNEMAN, JUSTUS: *System der Chirurgie. Zweiten Theils. Zweite, Dritte und Vierte Abtheilung.* Göttingen, 1802.
- CALLISEN, HENRICUS: *Institutiones chirurgiae hodiernae in usum academicum adornatae.* Lovanii, 1787.
- CHELIUS: *Sebészség...* Buda, 1837.
- HAGER, MICHAEL: *Die chirurgische Operationen.* Bécs, 1831.
- HEISTERUS, LAURENTIUS: *Institutiones chirurgicae.* Pars II. Sectio III. Amstelaedami, 1739.
- LINZBAUER, FRANCISCUS-XAVERIO: *Codex sanitario-medicinalis Hungariae.* Tomus III. Vol. I. Buda, 1853.
- HUNČZOVSKY, JOHANN: *Anweisung zu chirurgischen Operationen für seine Vorlesungen bestimmt.* Zweyter Theil. Erster Abschnitt. Operationen, die an dem Kopfe vorkommen. Bécs, 1785.
- JANKOVICH, ANTON: *Pesth und Ofen mit ihren Einwohnern, besonders in medicinischer und anthropologischer Hinsicht.* Buda, 1838.
- Magyarországi Orvosrend névsora 1840-re.* Kiadták: PR. BUGÁT ÉS DR. FLÓR. Első év. Pesten, Trattner-Károlyi betűivel. 1840.
- MAGYARY-KOSSA GYULA: *Magyar Orvosi Emlékek.* Budapest, 1940. IV. kötet. *Orvosi Tár, 1831-1848*
- PLENCK, JOSEPH JACOB: *Doctrina de morbis dentium ac gingivarum.* Bécs, 1778.
- PLENCK, JOSEPHUS JACOBUS: *Compendium institutionum chirurgicarum in usum tironum.* Viennae 1797.
- PLENCK, JOSEPH JACOB: *Anfangsgründe der chirurgischen Vorbereitungswissenschaften für angehende Wundärzte.* Bécs, 1800.
- RUDTORFFER, FRANZ XAVER EDEL VON: *Armamentarium chirurgicum selectum, oder Abbildung und Beschreibung der vorzüglichsten älteren und neueren chirurgischen Instrumente.* Bécs, 1817.
- P. ABRAHAM À S. CLARA – CHRISTOPH WEIGEL: *Etwas für alle. Das ist eine kurtze Beschreibung allerley Stands-Ambts- und Gewerbs-Persohnen...* Würtzburg, 1699.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- FORRAI JUDIT: *A magyar fogtudomány kezdete.* 24. p.
(<http://mek.oszk.hu/05200/05209/05209.pdf>, utolsó lekérdezés: 2015. március 4.)
- GORTVAY GYÖRGY: *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története.* Budapest, 1953.
- GYÖRY TIBOR, NÁDUDVARI: *Az Orvostudományi Kar története 1770-1935. A Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem története 3. kötet.* Budapest, 1936.
- HÖGYES ENDRE (szerk.): *Emlékkönyv a budapesti Egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről.* Írta és szerk.: Högyes Endre, Bp, Atheneum 1986.
- DR. HUSZÁR GYÖRGY: *A magyar fogászat története.* Budapest, 1965
- KAPRONCZAY KÁROLY: *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon* (online:
<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-orvoseletrajzi/index.html>, utolsó lekérdezés: 2015. március 3.)
- KAPRONCZAY KATALIN: *Orvosi művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon. A Semmelweis Egyetem Levéltárának kiadványai 4.* Semmelweis Kiadó, Budapest 2007.

SALACZ PÁL (szerk.): *A Budapesti Kir. Orvosegyesület jubiláris évkönyve 1837-1937.*
Budapest, 1937.

SIMON KATALIN: *Sebészet és sebészek Magyarországon (1686-1848). A Semmelweis Egyetem Levéltárának Kiadványai 5.* Semmelweis Kiadó, Budapest. 2013.

SIMON KATALIN: *Buda város történeti atlasza (1686-1848).* Budapest, 2015. (kézirat)

A Pesti Egyetemen végzett fogászmesterek adattára (1800-1885)
(SE Lt. 1/f 1. kötet 1039-1058. alapján)

A keresztnéveket abban a formában hagytuk, ahogyan a kötetben szerepeltek. A településneveket lefordítottuk, de ahol szükségesnek találtuk, közöltük zárójelben a forrásban szereplő eredeti kifejezést, valamint az adott város mai nevét.

Rövidítések, kifejezések:

bene – jó

ChemD – vegyészdoktor

chir civ (diplomatus, diplomaticus, diplomisatus) – (okleveles) polgári seborvos

chir civ et obst (chirurgus civilis et obstetricator) – polgári sebész és szülész

ChirD – sebészdoktor

ChM – sebészmester

ev – evangélikus

gkel – görögkeleti

izr - izraelita

MD – orvosdoktor

mediocriter – közepes

ObstM – szülésmester

OculM – szemésmester

patr chir (patronus chirurgiae) – polgári seborvos

ref – református

rkat – római katolikus

satis bene – kitűnő

sufficienter – elégséges

valde bene – kitűnő

Veze ték- név	Ke reszt- név	Születési hely	Megye	Or- szág vagy tarto mány	Val lás	É let ko r	Vizs ga tan éve	Vizsga ideje	Diplo ma kéz- hezvé tele	Egyéb vég zett ség	szigor lat ered mé nye	megjegy zés
Löff- ler	Jaco bus	Holics	Nyitra		izr	25	180 0/1	1800. 10.22.	1800. 10.29.		bene	correpeti tor- ként is dolgozot t (privati m hic correpet iit)

Novello	Josephus	Vicenza		Itália	kr	20	1803/4	1804.04.03.	1804.04.05.		bene	a vizsgadatum csak az első vizsgára utal
Löffler	Samuel	Holics	Nyitra		izr	38	1807/8	1808.08.31.	1808.09.03.		satis bene	korrepetiornál magántanulóként készült (<i>correptionis exceptio hic</i>)
Angel	Adolphus	Triesch (Trieschini, ma Třešť)	Jihlavai kerület (Cirkulo Iglaviesi)	Morvaország	izr	25	1813/4	1813.12.13.	1813.12.10.		medicor	Pesten végezte a kétéves német sebészkurzuson
Feldmann	Josephus	Ungvár	Ung		izr	28	1814/5	1815.06.05.	1815.06.06.	ChM	satis bene	
Löffler	Jacobus	Holics	Nyitra		izr	22	1815/6	1815.12.09.	"megkapta", 12.10.		satis bene	Pesten végezte a kétéves sebészkurzust, a fogászatból Eckstein Ferenc és Stáhly Ignác vizsgáztatta le, a második szigorlat gyakorlati demonstráció volt
Küche	David	Buda			izr	26	1815/6	1816.09.21.			satis bene	itt végezte a kétéves sebészképzést, a gyakorlat a műszere

												k bemutat ásából állt
Batsó	Va len tinus	Debrecen			ref	41	182 9/3 0	1830. 06.21.	1830. 06.22.		bene	
Stein hart	Joan nes	Bécs		Auszt ria	rkat	32	183 2/3	1833. 05.25.	1833. 05.25.	chir civ et obst	satis bene	itt végezte a kétéves sebészke pzést
Fi scher	Tho mas	Bécs		Auszt ria	rkat	30	183 2/3	1833. 08.13.	1833. 08.14.		suffic ien- ter	elvégezt e a kétéves sebészke pzést, majd vizsgát is itt tett belőle
Zaude rer	Guile lmus	Szambor (Sambor)		Galíci a	izr	24	183 2/3	1833. 08.13.	1833. 08.14.	chir civ et obst	suffic ien- ter	elvégezt e a kétéves sebészke pzést, majd vizsgát is itt tett belőle
Reine r	Albe rtus, alias Abra ha- mus	Krakkó			izr	30	183 3/4	1834. 03.26.	1834. 03.26.		suffic ien- ter	elvégezt e a kétéves sebészke pzést, majd vizsgát is itt tett belőle
Heck hsch (?)	Gabr iel	Balassa gyarmat	Nóg rád		izr	26	183 6/7	1836. 11.07.	1836. 11.07.		suffic ien- ter	elvégezt e a kétéves sebészke pzést, majd vizsgát is itt tett belőle
Iváno vits	Nico laus	Szara jevó		Bosz nia	gke l	33	183 6/7	1836. 07.30.	1836. 07.31.	chir civ et obstet	satis bene	
Reich	Marti nus	Mährisch Weißkirc hen		Mor vaor szág	izr	37	184 0/1	1841. 02.18.	1841. 02.18.	ChM, Obst M	suffic ien- ter	

		(Weiskirchen, ma Hranice)										
Gürke	Franciscus	Bécs		Ausztria	rkat	28	1840/1	1841.07.23.	1841.07.23.	chir civ et obst	sufficiens-ter	
Turnovszky	Fridericus	Pest			rkat	23	1841/2	1841.10.29.	1841.10.29.		satis bene	
Pfeffermann	Petrus	Straßnitz (Sztrasznitzio, ma Strážnice)	Hradišć-i kerület (circulo Hradischensi)	Morvaország	rkat	35	1842/3	1842.12.09.	1842.12.09.		sufficiens-ter	nincs semmilyen végzettség megadva
Va gyonfy	Mathias Eduardus	Balassagyarmat	Nógrád		rkat	30	1842/3	1843.03.31.	1843.03.31.		satis bene	nincs semmilyen végzettség megadva
Bittó	Franciscus Ludovicus	Sárosfa	Pozsony		rkat	30	1842/3	1843.07.14.	1843.07.15.	chir civ	sufficiens-ter	
Weisberger	Franciscus	Lambach		Ausztria	rkat	33	1844/5	1845.04.16.	1845.04.17.	chir civ	sufficiens-ter	
Faber	Carolus	Windischgrätz (Windogratzensis, ma Slovenj Gradec)		Stájerország	rkat	26	1844/5	1845.06.13.	1845.06.14.	chir civ	sufficiens-ter	
Kirchhammer	József	Laarkirchen (Lárkirchen)		Ausztria	rkat	26	1845/6	1846.03.27.	nincs idő megadva	polgári sebész	elégésen	
Pengg	Vince	Graz		Stájerország	rkat	30	1845/6	1846.03.27.	nincs idő megadva	polgári sebész	elégésen	
Klein	Ferenc	Arad	Arad		rkat	26	1845/6	1846.04.30.	nincs idő megadva	polgári sebész	elégésen	
Burghardt	Miksa	Prága		Csehország	rkat	34	1847	1847.04.13.	nincs idő megadva	polgári sebész	elégésen	

Störk	Sa muel	Pozsony			izr	41	184 9/5 0	1850. 07.21.	1850. 07.22.	ChM	nincs írva	tévesen szülész mesteri diplomát írtak a vizsgája mellé
Litzen - mayer	Joan nes						185 2/3	1853. 03.15.		chir civ diplo matus	suffic ien- ter	
Lang mann	Caro lus						185 2/3	1853. 07.25.		patr chir	suffic ien- ter	
Heks	Marti nus	Balassa- gyarmat	Nóg rád		ev	40	185 4/5	1854. 12.17.	1854. 12.17.	chir civ		1835- ben lett polgári seborvos
Spitz ner	Jose phus	Rolin		Cseh ország	rkat	45	185 4/5	1855. 05.04.	1855. 05.04.	chirur gus diplo mati- cus		
Hat scher	Anto nius	Buda			rkat	36	185 5/6	1856. 01.18.	1856. 01.18.	chir civ diplo misa- tus		
Ruhh offer	Fran cis- cus	Pöllan		Stájer - ország	rkat	32	185 5/6	1856. 05.27.	1856. 05.28.	patr chir		Grazban végzett
Kohn	Mau ritius	Nikols burg		Morv aor szág	izr	46	185 5/6	1856. 06.24.	1856. 06.26.	chir civ diplo misa- tus		
Barna	Ignat ius	Nagyká roly	Szat már		rkat	35	185 5/6	1856. 07.31.	1856. 07.31.		valde bene	
Cohn	Leo pold us Fride ricus	Buda			izr	28	185 6/7	1856. 11.28.	1856. 11.28.			
Schmi dt	Emili us	Auen bach		Szász - ország	ev	26	185 7/8	1858. 04.21.	1858. 04.21.	chir patr	satis bene	
Kram mer	Alex ander	Aranyos bánya (Offenba nya)		Erdél y	rkat	33	185 9/6 0	1860. 03.09.	1860. 03.09.	patro nus chirur giae et obstet riciae	suffic ien- ter	a kolozsvá ri Orvos- Sebészi Intézetb en lett polgári

												seborvos
Schwabe	Albertus	Nagyszeben		Erdeley		19	1861/2	1862.06.13.	1862.06.13.	chirciv		
Krikay	Augustinus	Szeged	Csongrád		rkat	48	1862/3	1863.03.07.	1863.03.07.	patr chir		
Makovicky	Adolphus	Selmec	Hont		rkat	27	1863/4	1863.12.15.	1863.12.15.	patr chir, Ocul M		
Vidék	Franciscus	Pest	Pest		rkat	28	1865/6	1865.12.16.	1865.12.16.	patr chir		
Heksch	Ludovicus				izr	24	1866/7	1867.03.22.	1867.03.23.	patr chir		
Lazar	Emanuel	Bukarest		Románia	izr	29	1866/7	1867.03.28.	1867.03.29.			
Hampel	Josephus	Schönberg (ma Šumperk)		Morvaország	rkat	41	1867/8	1868.02.03.	átvette	patr chir		
Krausz	Jacobus	Pest	Pest		izr	29	1869/70	1870.03.09.	1870.03.09.			
Lehrer	Adolphus	Tutschin (Tutstin, ma Тучин)	Szambori kerület (circolo Samboien-si)	Galícia	rkat	41	1870/1	1871.04.26.	átvette	patr chir		
Dick	Vilhelmus	Ziffer ⁴⁹	Pest		izr	32	1871/2	1872.02.24.	átvette	patr chir		
Hamurger	Emilius	Gálszécs	Zemplén		izr	29	1874/5	1874.10.12.				
Schneider	Jósua	Jevičko (Gewitseh)		Morvaország	izr	29	1874/5	1875.04.14.				
Máthé de Bikfalvai	Dénes	Vajdaszentivány		Erdeley	ref	31	1875/6	1875.11.08.				
Árkövy	József	Budapest			rkat	25	1876/7	1876.10.09.				
Seligmann	Sándor	Bölcske	Tolna		izr	35	1877/8	1878.02.01.		polgári		

⁴⁹ A forrásban egyértelműen Ziffer és Pest megye szerepel (*Ziffer comitatu pestinensi*), azonban Ciffer nevű település Pozsony vármegyében található.

	Ede									sebész		
Krausz	Ignác	Verőce		Szlovénia	izr	34	1879/80	1880.04.05.		polgári sebész		
Singer	Henrik	Pozsony	Pozsony		izr	37	1885/6	1885.12.07.		MD, Obst M		